

ved., který by měl potlačovat ryze subjektivní, nezdůvodněné názory, ale neměl by být zaměřován za pouhou výměnu informací. Očekává se od něj přísnejší dodržování pravidel →logiky, zároveň ale přítomnost heuristického momentu (viz →heuristika).

A: dialogue F: dialogue N: Dialog, Zwiegespräch I: dialogue

logo

Lit.: Janoušek, J.: Společná činnost a komunikace. Praha 1984.

Křt:

diaspora – (z řec. diaspora = rozptýlení, rozsesti) – ter-
 min označující v hellenistické a římské době židovské vysí-
 hovalce z Palestiny a jejich potomky, kteří žili ve větším
 či menším počtu v městech a osadách především vých. Sře-
 domoří. Začátek d. je v r. 721 př. Kr. po dobytí Samarie
 a v r. 586 př. Kr. po pádu Jeruzaléma. Od r. 135 se již o d.
 nemluví, protože všichni →Židé byli již rozptýleni a vsí-
 dp Jeruzaléma jim byl zakázán. Od vytvoření státu Izrael
 (15. 5. 1948) se opět začal používat termín d. k označení asi
 12 mil. Židů žijících mimo izraelský stát. V širším smys-
 lu se tento pojem užívá i pro jiné národy (např. Armény).
 Ze s-gického hlediska jsou Židé žijící v d. menšinovými
 etnickými společenstvími s poměrně intenzivním vědo-
 mým sounáležitostmi, hist. kontinuitou a vazby na původní et-
 nické území. (Viz též →otázka židovská, →sionismus.)

A: diaspora F: diaspora N: Diaspora I: diaspora

Buch

didaktika viz pedagogika

diferenciace mzdová – (z lat. diftere = odchýlo-
 val, lišit se) – rozdíly v mzdách odrážející rozdíly v kva-
 litaci, schopnostech a výkonu pracovníků i rozdíly v pod-
 mínkách jejich práce. Z analýzy nabídky a poptávky na
 trhu práce vyplývá, že mzdy jsou relativně vysoké tam,
 kde je poptávka vysoká a nabídka nízká, zatímco na trzích
 s nízkou poptávkou a vysokou nabídkou jsou relativně ní-
 zké. Poptávka po práci je odvozena od poptávky po pro-
 duktu, který →pracovní síla vytváří. Nabídku práce ovliv-
 ňuje množství přáceschopné populace, pracovní podmínky,
 atraktivnost jednotlivých zaměstnání a požadavky na před-
 chozí odbornou přípravu a vzdělání, popř. možnost vsí-
 pu do →profese. Většinou tam, kde jsou lidé vysílaveni ri-
 zikovým faktorem a nepřijemným pracovním podmínkám,
 lze dostat vyšší mzdu. V této souvislosti se hovoří o tzv.
 kompenzujících rozdílech ve mzdách, které slouží ke kom-
 penzaci nepeněžních rozdílů mezi profesemi. Vyššího pří-
 jmu dosahují také pracovníci v profesích, kterým předchází
 dlouhá doba odborné přípravy (viz →kvalifikace). Dife-
 renciace existuje i v rámci zaměstnání se stejnými poža-
 davky na odbornou přípravu a předchozí vzdělání, a to pod-

Kem

diferenzierung I: differenziazione salariale

Lit.: Baumol, W. J. – Blinder, A. S.: Economics – Principles and Policy. 1988.

diferenciace sociální – pojem chápaný ve dvou
 významech: 1. Je to proces, v jehož rámci některé aktivi-
 ty doposud spojené s jednou soc. →institucí jsou v dů-
 sledku specializace postupně vykonávány několika insti-
 tucemi, čímž se zvyšuje složitost a heterogenita společnosti.
 D.s. je někdy zaměřována s →dělbou práce obecně.
 Nicméně, pojem d.s. se užívá zejm. v souvislosti se →so-
 cialní změnou. Neobejdou se bez ně které a úvahy srov-
 návající industriální společnost se společností předindu-
 striálním. V klasické s-gii 19. st. se v této souvislosti vyvo-
 j společností často přirovnával k evoluci živých organizmů,
 v níž důležitou roli sehrála specializace orgánů. Typickým
 představitelem této koncepce je H. Spencer, který soc. evo-
 luci chápal jako proces, v němž se soc. systémy, podobně
 jako organizmy v procesu postupně vnitřní diferenciace
 a integrace adaptují na své prostředí. Diferenciace struk-
 tur je v tomto pojetí nezbytnou podmínkou přežití celku,
 přičemž důsledkem zvyšující se míry specializace je větší
 vzájemná závislost a integrace částí. Typickým příkladem
 re původně plnila rodina, na specializované výchovné a
 vzdělávací instituce. Evoluce společnosti v tomto pojetí
 probíhá od jednoduché homogenity ke složitě heterogeni-
 tě. D.s. je rovněž důležitým pojmem strukturálního funkcio-

nalismu, zejména v díle *T. Parsonse*. 2. Druhý význam pojmu **d.s.** se váže na výsledek uvedeného procesu, fixující po určité období společenskou dělbou práce a vydávající jednotlivé segmenty → **sociální stratifikace**. V tomto smyslu je pojem **d.s.** vlastně synonymem pojmu sociální stratifikace v jeho širším významu.

A: **social differentiation** F: **différenciation sociale** N: **soziale Differenzierung** I: **differenziazione sociale**

Lit.: *Collins, F.H.*: Herberta Spencera filosofie souborná. Praha 1901; *Parsons, T.*: Společnost. Výchově a srovnávací hodnocení. Praha: 1971; *Smelser, N.J.*: Social Change in the Industrial revolution. London 1959.

s-gického hlediska by byla **F.** chápána jako snaha o opětovné získání autority tradiční „posvátnosti“ v každodenním i celospolečenském polit. životě (viz → **posvátné a profánní**). Všechny formy **F.** nejsou s-gickéky identifikovány jako antimodernistické, protože řada z nich podporuje selektivní využívání moderní techniky. Studium **F.** přináší možnosti analyzovat rozdíly jednotlivých kultur a testovat tak ideu → **kulturního relativismu**.

A: **Fundamentalism F.: fondamentalisme N: Funda-**

mentalismus I: fondamentalismo

Lit.: Jeffrey, K. H. – Shupe, A. eds.: Secularization and Fundamentalism Reconsidered. New York 1989; Marsden, G. M.: Fundamentalism and American Culture. New York 1980;

Vod

Fundamentalismus islámský – současný vývo-

joý proud → **islámu**, hnutí síjící proti islámskému mo-

dermismu, s nímž se rozchází ve výkladu **islamizace**, tj.

obnovy a rozvoje muslimské společnosti podle hodnot

islámu. **F.I.** hlásá a prakticky uplatňuje návrat k základu

islámského náboženství, ke **koránu**, a k dalším zdrojům

šaría (kodex islámského práva), tj. k hadisu, idžmē a kija-

su. Požaduje obnovu čistou islámské kultury

a v polit. oblasti posilení islámské civilizace. Přitom se

zcela neztíká vymožeností moderní doby, vědy a techní-

ky apod. Nesnášenlivý je zejm. v nab. a polit. ohledu. Ces-

ta **F.I.** nemá být cestou kapitalismu ani komunismu. **F.I.** se

stal východiskem **islámské revoluce** v Iránu, kde došlo do

znaché mřy k renesanci → **teokracie** a k oživení instituci

reprezentujících muslimskou tradici, jako např. „fakihů“

(vykladačů fikhu, nab. práva), „murřt“ (duchovních roz-

hodujících v náboženskopravních otázkách) a „imámů“ ja-

siřpu zemř. kde se prosazuje.

A: **Fundamentalism F.: fondamentalisme isla-**

mięue N: islamiischer Fundamentalismus I: fondamen-

talismus islamicus

Lit.: *Islamic Revolution: Achievements, Obstacles and Goals*. London 1980; *Kovář, J.*: *Islám a muslimské země*. Praha 1984.

Hub

uzívá v s-gické metodologii, zejm. při analýze a zpracování dat, pojem **F.** zavedl poprvé **G. W. Leibnitz** v rukopise z r. 1673 a ve věř. publikaci v r. 1692. O rozpracování teo-

rie **F.** se zasloužili zejm. **Isaac Newton**, **Leonard Euler**,

Jacob Bernoulli, **Giuseppe Peano** aj. Specif. s-gickéky vy-

znam pojem **F.** se ustálil až v polovině 20. st., i když po-

jem **F.** do s-gic vnesl **H. Spencer** v rámci uvah o analogii

mezi organismem a společností: společností pojata jako

analogie k organismu má spec. orgány, které vykonávají

specif. **F.** ve vztahu k celému organismu, rozumní se **F.** po-

specif. jako celku. Konkrétněji o pojem **F.** uvažoval **E. Durkheim**,

který říká, že při analýze ktereňokoliř soc. faktu jsou

k dispozici pouze dvě možnosti, totiž genetická analýza,

tj. pokus o odpověď na otázku, jak dany řev vznikl, a urč-

ení příčiny, které řej způsobují, nebo → **analýza funkcio-**

nalni, tj. pokus o odpověď na otázku, jaký účel ve společ-

nosti plní, k jakému účelu slouží. **Durkheim** obě položy

ostře odděluje a zdůrazňuje, že je neřze zaměňovat, proto-

že existují řevy, které neumíme nebo nedokážeme vysvě-

lit kauzálně, a řevy, které neumíme vysvělit funkcional-

ně, neboť k řadnému účelu nebyly zbudovány a zřadněni-

řadny účel nepřinily nebo řiz nepřinl nebo řvuj účel změní-

ly. Podstatná direktiva **Durkheimova** zní: příčina řevu mu-

stí být hledána v předcházejících řpol. řevech a nikoliř ve

řstavěch individ. vědomí, **F.** řpol. řevu musí být hledána ve

vztahu k nějakému řecelu.

Pojem **F.** byl posleže v řrůznych významech a velmi přod-

ně používán ve → **funkcionalistické antropologii**, např.

Kaiffem Lintonem (**F.** komplexu kult. znaku je úřrn řeho

přispěvku k udržení a kontinuálnímu řvání sociokult. kon-

figurace, tj. vyšřřiho kult. celku), **M. J. Herskovisem** (funk-

cionalni přřstup se pokouří najít vzájemně vřtahy mezi řřz-

řnými elementy kultury a ukázát, jak přřpřívají k efektívnímu

ř fungování celku), **A. R. Radcliffe-Brownem** (**F.** je přřspě-

řvek dířti aktivity k oně celkově aktivitě, řejřž ře řčasř, ne-

bo řinak – **F.** je soc. standardizovány řpřřsob řřinosti nebo

řpřřsob myřřlení, který ře v nějakém vřtahu k soc. řřtruktú-

ře a nějakým řpřřsobem přřřívá k řejř existenci a komú-

řnité), **Bronisławem Malinowskim** (funkcionalni analýza

řleduje vysvěřlení antropol. faktú na vřřech úřrovňích vý-

řvoje řim, že určuje řoli, kterou řraři v rámci integrálního

řystému kultury, řpřřsob, řimřž řsou řpřřořny s řřiny mi řást-

řmi řystému, a řpřřsoby, řimřž ře řystém řpřat s řřykálními

řokolim) aid. Ve vřřech koncepřích ře pojem **F.** vřzán řud

řna pojem → **socialni řřtruktura**, nebo → **socialni řřstem**,

nebo kult. celek, s nímřž řvotř řednotu; vřtáh řástř, která

ř má řitř funkcionalně vřzazena k celku, ře vřřak vřmezován

řřzně, řzn. že obsah pojmu **F.** ře řřzně řefinován. **F.** ve

řřvómto vřznamu, v němřž se standardně pojem **F.** po-

řnebo oborem argumentú, množina **N** oborem řhodnot dane

ř z množiny **N**. Mnořžina **M** se nazývá řefinířním oborem

kterě se nazývář argumenty **F.** přřřřřazují určité řřvky

měňmy mi, řředpřs, podle něhořž se řřvkům x množiny **M**,

v řradířním matem. vřznamu řzávislosti mezi řřvkema pro-

ř (2 řat. functio = vykonnáři, úřkon, řřinosti) –

z r. 1949). A. Stinchcomb uvádí jako příklad nezamýšle-
ného důsledku, tedy **f.l.** s dysfunkcemi důsledky, zave-
dení prohibice v USA: zamýšlený důsledek redukce spo-
třeb alkoholu se však nedostavil, naopak byly vyvolány
v život neočekávané procesy, jako vznik alkoholových,
paséřáckých a obchodních **→gangů**, nelegální výroba
alkoholu atd. Někdy se nezamýšlené důsledky v uvede-
ném smyslu (určitá aktivita vyvolává paralelně nebo s ma-
lým časovým odsupem nechtěné a nepředvídané procesy,
uvádí v život nové soc. tlivary nebo instituce apod.) rozli-
šuji od **f.l.** v užším smyslu, jimi se rozumějí pouze skry-
té, neviditelné, nepozorovatelné, někdy skrývané, někdy
neuvedomované aspekty určitých viditelných, manifest-
ních aktivit. Příkladem **f.l.** v tomto smyslu je **demon-
strativní spotřeba**, kterou z tohoto hlediska analyzo-
val již **T. B. Veblen** v *The Theory of the Leisure Class*
(r. 1899), aniž samozřejmě pojem **f.l.** použil. Lidé podle
„zdravého rozumu“ kupují věci proto, aby uspokojili určité
potřeby, a kupují drahé věci proto, aby získali ngkváलि-
nější zboží, tedy aby uspokojili svou potřebu ngljépe. Ve
skutečnosti, jak doložil **Veblen**, lidé kupují drahé věci
nikoliv proto, že jsou lepší, ale právě proto, že jsou drahé.
Demonstrují tím totiž svůj soc. **→status**, aniž si však nut-
ně tuto souvislost (mezi demonstrací statusu a určitým
vzorcem spotřeby) sami uvědomují. Analýza **f.l.** proto
umožňuje korigovat chybná a někdy předsudčná tvrzení
běžného vědomí a **→stereotypů** zdravého rozumu a iden-
tifikovat neuvedomované motivace soc. aktérů. **Merton** má
za to, že je clementárně možné rozlišit nezamýšlené dů-
sledky na ty, které: **1.** jsou pro systém eufunkční (viz **→eu-
funkce**); **2.** jsou dysfunkční; **3.** jsou funkcionálně irele-
vanti, protože do systému nepatří a nepůsobí na něj (že
navrhnutí termín atunkce). Pojmově i včetně problém vy-
trouil **Raymond Boudon**, který zavedl pojem „zvrácený
důsledek“ (effet pervers) pro označení krajně negativních
nezamýšlených důsledků určitých lidských činností. U nás
se tímto problémem zabýval **Jan Keller**, který se pokusil
s využitím právě této myšlenkové a pojmové konstrukce
vysvětlit některé podstatné jevy vzniku a fungování mo-
demích společností, např. **→byrokracii**, **→rituály** a **→svat-
ky**, manželské a rodinné svazky.

A: latent function F: fonction latente N: latente Funktion
I: funzione latente

Lit.: Boudon, R.: Les effets pervers et ordre social. Paris 1977; **Keller, J.:**
Nedomyšlená společnost. Brno 1992; **Merton, R. K.:** Unanticipated Con-
sequences of Purposive Social Action. *American Sociological Review*,
1936, č. 1.

Pel

řzení, rovnováze, ale také saturace určitých po-
namnějí k jednoznačnému pojetí **f.** v s-gli při-
mu **f.** na všech jazykových úrovních (v angl. má
okonce význam vet. slavnosti – kromě význa-
ch i v jiných jazycích, jako je formální pozice,
ani atd.) a poté navrhl definovat **f.** důsledkem,
aktivita, proces nebo existence nějakého soc. ne-
která má pro celek soc. struktury. **f.** je tedy jed-
definována především jako důsledek **→činnos-
kvil**, fakta jsou konec konců sama vzdýcký
nějaké činnosti), přičemž nemusí jít o důsle-
šeny. Proto **Merton** navrhl rozlišeni **→funkci**
fch, které odpovídají původnímu zámetu akte-
y, a **→funkci latentních**, které jsou s tímto zá-
souladu. Kromě toho ukázal, že důsledky urči-
ti nemusí být pro systém vzdýcký pozitivní;
rozlišeni **→eufunkce** a **→dysfunkce** pro od-
pěku dané aktivity pro celek. Pojem **f.** se v těch-
ech v s-gické terminologii ustálil a patří k nej-
mínimům, které jsou ovšem akceptovány jen
některých paradigmaech. Po **Mertonově** re-
zení pojem **f.** akceptovatelný i pro konfliktualis-
interpretativní perspektivu.

in F: fonction N: Funktion I: funzione

Lit. F: Pravidla sociologické metody. Praha 1926; **Merton,**
Theory and Social Structure. New York 1957; **Parsons, T.:**
system. New York 1951.

Pel

zamýšlené	manifestní funkce	latentní dysfunkce
nezamýšlené	latentní funkce	latentní dysfunkce

latenti – nezamýšlený, neočekávaný, a proto
má v často nepředvídatelný důsledek určitých
lidských činností. Fenomen **nezamýšleného**
jedená byl znám již **Aristotelovi**, téma se
e středověké filozofii, v něm. klasické filozofii
Hegela, v zajiřmavé ekologické souvislosti
ise, v s-gli u **E. Durkheima** atd. Status stabi-
řed. pojmu mu však zjednal v kategoriální vy-
dobe s-gie až **Robert K. Merton** (v článku *The
ated Consequences of Purposive Social Action*
v knize *Social Theory and Social Structure*